

Kulcsár Szabó Zoltán Oravecz Imre kismonográfiájáról

Kulcsár Szabó Zoltán Oravecz Imre költészetéről szóló kismonográfiája 1996-ban jelent meg a Kalligram Kiadó *Tegnap és Ma (Kortárs magyar írók)* sorozatában. A valamivel több mint kétszáz oldalas kötetet előszó és egy hosszabb bevezető tanulmány nyitja meg. A főszöveg Oravecz Imre kötetének értelmezését adja. A zárórész Oravecz vázlatos életrajzát (bio-bibliográfia), műveinek és a szekunder irodalomnak jegyzékét, és a költő néhány fényképét tartalmazza. A kismonográfia így a sorozatban eddig megjelent kötetekhez hasonlóan felépítésében is határozottan elkülönül az írói-költői életműveket bemutató kötetek (Magyarországon eddig) uralkodó típusától, a biografizáló, regényes összefoglalásoktól. A főszöveg következetesen kerüli az életrajzi utalásokat, az irodalmi anekdotákat, forrásai tudatosan megrostált, kritikával kezelt tanulmányok, esszék. Kulcsár Szabó Zoltán nem próbál összefüggéseket felállítani a szövegek és az ember között, és

kizárólag a művekre, az irodalomra koncentrál

(utóbbi alatt természetesen a szerző tág irodalomfogalmát értve).

Az író az előszónak fülszöveggént is közölt részében explicálja azt a szellem-tudományok közfelfogásában az utóbbi időben senki által meg nem kérdőjelezett tételt, hogy: „egy interpretáció csak részleges és kontextushoz kötött igazságpotenciállal rendelkezhet.” Ennek a (/majd/nem) mindenki számára nyilvánvaló megállapításnak az ilyen erőteljes hangsúlyozása talán jogosan ébreszti fel az olvasóban a kérdést: vajon melyik ez a bizonyos kontextus a jelen monográfia esetében. Kulcsár Szabó Zoltán azonban erre vonatkozólag már nem igazít el minket olyan gyorsan, így a kötet olvasásához többször is járul valamifajta határozatlan irodalmi érzés: vajon jól értem-e, amit a szerző mond?, én is abban a kontextusban vagyok-e, mint a szöveg?

A *Kontextusok* című fejezetben Kulcsár Szabó Zoltán részben az előző kérdésekre is válaszolva az irodalom történeti felfogásának és leírásának jogosultsága mellett érvel, és kritizálja a diakronikus horizontot elvető felfogásokat. A német hermeneutika fogalmaira támaszkodva

határozottabban körvonalazza saját preszuppozicionális hátterét.

(„...a történeti tapasztalat irányítja az olvasást”, „az irodalom története ... a recepció, az olvasás története.”) E fejezet komoly

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 1996
208 oldal, 550,- Ft

elméleti apparátust felvonultatva vázolja a modern és a posztmodern mibenlétéről vallott jelentősebb felfogásokat, és a hetvenes évekre végbemenő „episztemé-váltás” irányait, erővonalait. Ezzel kapcsolatban Kulcsár Szabó Zoltán párhuzamot von a szellemtudományok és az irodalom megújulása között, a nyugat-európai környezetben eddig a fordulatig datálva a (lírai) modernséget. Bár definícióval (a téma szempontjából hagyományosan) nem szolgál, mind pozitív, mind negatív kategóriákkal érzékletesen határozza meg a modern legfőbb vonásait. Érdekes, hogy a szerző itt nem utal újra az irodalom történeti felfogását elutasító nézetekre, bár korábban körvonalazott koncepciójának elvben következménye lenne, hogy ezek preszuppozíciói analógak a modern (vagy a modernt meghaladó?) szépirodaloméval. Így az ahistorikus elméletek tagadása, és a szépirodalom (automatikus) elfogadása (sőt legitímációja) között feszültség keletkezik, tekintve, hogy az ellentétes reakciót azonos képletek váltották ki: Kulcsár Szabó Zoltán nem tudja/akarja hasonló olvasási stratégiákkal értelmezni az írott korpusz e két komponensét. A fejezet sok szempontot felvonultatva mutatja be a modernségből kivezető utakat (concrete poetry, confessional poetry, új szenzibilitás), és jelöli a modernség utáni (de nem posztmodern) irodalom egyes vonásait. A világirodalmi tekintés után Kulcsár Szabó Zoltán hasonló szerkezetben foglalja össze a modern magyar líra főbb vonásait és időhatárait, illetve az ezeket áttörő újító kísérleteket (Weöres, az Újhold-költészet, Tandori, Petri, Oravecz fellépése).

A következő öt fejezet már szigorúan Oravecz Imre költészetével foglalkozik, és részletesen tárgyalja a *Héj*, az *Egy földterület növénytakarójának változása* köteteket, a *Hopi verseket*, az *1972 szeptembert* és a már megjelent *Szajla-verseket*. A *Héj* kötetéről Kulcsár Szabó Zoltán megállapítja, hogy az még erősen különbözik

Oravecz későbbi műveitől. Interpretációja a *héj* kép asszociatív jelentéseit érinti, és a kortárs magyar irodalom más szövegeiből (Tandori, Petri, Esterházy írásai) vett példák illusztrálja megfigyeléseit. A kötet értelmezésekor

a töredékes-kihagyásos (vers)építkezés, az objektivitás és az asszociativitás

fogalmaival dolgozik. Értelmezési stratégiájának (melyet a többi kötet interpretációjakor is követ) centrumában az emlékezet struktúrája, az én versekben rögzített helyének időviszonya (a *Héj* esetében előidejűsége) áll. Előbbiben találja meg Kulcsár Szabó Zoltán azt a szálát, mely Oravecz összes kötetén végigvonul, vissza-vissza tér, és mely alapján az egyes kötetek szét is választhatók. A *Héj* esetében „az emlékezés a legfőbb megismerési műveletté válik”, „az időtapasztalat a múlt köré szerveződik”. Kulcsár Szabó Zoltán kiemeli a kötetkompozíció szerepét (a töredékesség ellenére) az egyes versek olvasásakor, és az énnélküli megnyilatkozási formát.

A *Költészet a láthatáron* című fejezet az *Egy földterület növénytakarójának változása* című kötetet foglalkozik, és azt kifejezetten a paradigmaváltás dokumentumaként exponálja. Oravecz elfordul a modernség poétikájától, antipoetikus szövegek, epikus és prózaversek születnek tollából, vagy az eurocentrizmust megtagadó haikuk. Kulcsár Szabó Zoltán (és a kortárs kritika) kiemeli ezeket az idegen nyelven írott szövegeket, mint a civilizációkritika darabjait. A *Héj* elemzéséhez hasonlóan itt is feltűnik egy motivikus asszociatív elem, az *út*, mely

egyszerre a célhoz eljutás médiuma és maga a cél.

Az emlékezés-struktúra itt is meghatározó kódként értelmeződik: a konstruált emlékezet-múlt kerül a centrumba. A versekben megjelenő én-képre vonatkozólag Kulcsár Szabó Zoltán Oravecz radikális újítá-

sának nevezi a kötetben felismerhető, önmagát visszavonni képes szubjektumot.

A *nyelv mint mítosz* című fejezet az 1983-as *Hopik könyvéről* szól. A szerző a mítoszkritika szempont és fogalomtárával interpretálja a szerinte konstruált múltként tételeződő nem létező, de valóságos világot. Utal a nyelvteremtés és a nyelv általi teremtés aktusának önreflexív jelenlétére, e kettő interferenciájára; az olvasó számára a szövegen keresztül kínált önidentifikációs képletet a mítoszba való belépésben határozza meg. Kulcsár Szabó Zoltán megemlíti még a kortárs kritika önellentmondásait a szövegek esztétikai dekódolásával kapcsolatban, igaz, megoldással nem szolgál. A szerző a *Hopik könyve* (mely szerinte az új szenzibilitás egy változatát szólaltatja meg) poétikai kódjaként a monoton ritmikát és a gondolatritmust emeli ki.

A *lírai én (kijalakulásai)* című fejezet Oravecz Imre gyerekverseit (*Máshogy mindenki más*) tárgyalja. Kulcsár Szabó Zoltán

felveti a gyermekversek esztétikai megítélésének, értékelésének problematikus kérdését is.

A kötet fő témáját – hasonlóan a *Hopik könyvéhez* – a nyelvhasználat, a nyelvalkotás kérdésében, a nyelv határaiban jelöli meg. A fejezet második része *A tettenért emlékezet* alcímmel az 1972 szeptember című kötetrel foglalkozik. Kulcsár Szabó Zoltán a kritikával összhangban e kötetet tartja Oravecz legfontosabb alkotásának, a modern poétikát meghaladó líra jellemző darabjának. Az interpretáció első kérdése a kötetet alkotó versek műfajiságára irányul: a lírai epikus prózaversek a műfajhatárok elbizonytalanításával az olvasási stratégiák megváltoztatását sürgetik. A *Héj* poétikai elveihez visszatérve itt ismét jellemző a töredékes szerkesztésmód. Az Oravecz prózavers sajátosságai a monologikus körmondat, a deretorizált, zárt struktúrájú, tárgyát megteremtő (az 1972 szeptember-

ben személyes) beszéd. Az emlékezés, a múlt le- és átírása itt is központi helyet foglal el. A múlt újratelemzése folyik, mert a jelen(beli) reprezentációja lehetetlen. Elemzésében Kulcsár Szabó Zoltán az elbeszélő igazságosságra, pontosságra törekvő műveleteinek körülményességéből

az elbeszélő megbízhatatlanságára következett,

vagyis a két idősíki közé ékeli be azt a választékot, amit talán egyszerűbb volna az elbeszélő és az olvasó (vagy akár az elbeszélő és az „implied author”) közé lokalizálni. A szerző hitelesen és részletekbe menően bontja ki az emlékezet sémára épített interpretációját: szerinte az emlékezet már önmagát teremti újjá (és természetesen a múltat is), amennyiben az eredethez elérni képtelen(ség); a szubjektum saját identitását is a visszaemlékezésen keresztül konstruálja. Kulcsár Szabó Zoltán az eredethez el nem jutó emlékezés motívuma alapján az 1972 szeptember egyik fő szervező elveként szerepelteti a *hiányt*, némileg talán túlzásig fokozva ezt a tetszetősen koherens képletet. „A jelen értéktelen és lényegtelen állomása a beszélő életútjának...” írja, és példaként említi a kötet címadó versében felbukkanó önkielégítés motívumát, mint negatívan meghatározható aktust. Talán nem jogtalan a felvetés: a nyelvi teremtés és a nyelvteremtés, a múlt és a jelen megalkotása – legalább annyira, mint a hiányt – hordozza a túltelítettség képzetét is, a túlcsondulást, mikor a jelen annyira megterhelt, sűrű, hogy

teremteni is tud éppúgy eredetet, ahogy jövőt is

(„...csak jövő lesz”). A fejezet harmadik része az autorizáció állomásait idézi fel, ezzel a zárófejezet (*A személyesség diadala?*) is részletesen foglalkozik.

A *Szajla-versekről* szóló fejezet alkotás folyamatában lévő ciklust(?), kötetet(?) eleméz, és reflektál is saját beszédhelyzetének problematikájára. A *Szajla-versek* alap-

stratégiája is leírható az emlékezési struktúra alapján: a szülőfaluhoz való visszatérés és a szülőfalu nyelvének használata (megalkotása) kapcsolja össze a korábbi kötetekkel. Az elemzés a versek motivikus, asszociatív mezőjének bemutatására is kísérletet tesz. A szerző által kiemelt motivikus centrumok az *erdő* és a *sírok*. A hangvétel a megszokott monoton rezignáció, a szerkezet a zárt körmondat.

A zárófejezetben Kulcsár Szabó Zoltán összefoglalja elemzése tanulságait, és reflektál más kritikai írásokra. Utolsó kérdése Oravecz posztmodern besorolására vonatkozik: a szerző a modern poétikát meghaladó, de nem posztmodern lírának nevezi Oravecz Imre költészetét, mely „a különböző hagyományok által kondicionált esztétikai elvárások számára is beszédképesnek és egyben megszólíthatónak tűnik”.

Ezt Kulcsár Szabó Zoltán kisonnográfijáról is elmondhatjuk. A könyv szerkezete világos, logikusan felépített, arányos. Az elméleti alapvetés széleskörű, az idézett források között megtaláljuk Matu-rana, Derrida, Hassan, Jameson, Gadamer

és sok más elmélet és irodalomtörténet-író szövegeit. Hasznos és indokolt a világ-irodalmi kitekintés, összehasonlítás, és a hazai kritikai visszhang ismertetése. A kritikanak ki kell fejeznie hiányérzetét a szoros értelemben vett szövegelemzésekkel kapcsolatban, hiszen – bár Kulcsár Szabó Zoltán minden kötetből sok címet felsorol és bőven idéz is – önmagában megálló verselemzés egy sincs a kötetben. Ez annál is meglepőbb, mivel többször az éppen vizsgált kötet legjobbnak ítélt verse, prózaverse teljes terjedelemben is idézésre kerül, sőt a szerző még „tipikus Héj-versről” is tud. Az egyes kötetek mégoly kimerítő elemzéséhez is tudott volna valamit hozzátenni egy-egy vers pár oldalas interpretációja. A kötetelemzések egyébként nagyon jók, Kulcsár Szabó Zoltán kérdésfeltevései, szempontjai izgalmasak, az emlékezés-struktúra köré szerkesztett értelmezések problémacentrikusak, és főleg eredményesek.

Medgyes Tamás

SIPOS LÁSZLÓ: KAKAS II.